

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

ПРИЙМЕНКО О. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри суспільних наук
(Харківський національний університет
мистецтв імені І. П. Котляревського)

УДК 349.3:369.234.26

ПРОЦЕДУРА ВИДІЛЕННЯ ЧАСТКИ ПЕНСІЇ В РАЗІ ВТРАТИ ГОДУВАЛЬНИКА

У статті розглядається процедура виділення частки пенсії в разі втрати годувальника в солідарній пенсійній системі України. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення пенсійного законодавства України.

Ключові слова: пенсійні правовідносини, пенсія в разі втрати годувальника, юридичні процедури, Пенсійний фонд України.

В статье рассматривается процедура выделения доли пенсии по случаю потери кормильца в солидарной пенсионной системе Украины. Предложены рекомендации по усовершенствованию пенсионного законодательства Украины.

Ключевые слова: пенсионные правоотношения, пенсия по случаю потери кормильца, юридические процедуры, Пенсионный фонд Украины.

The article deals with procedure of partition a part of survivor's pension within the solidary pension system of Ukraine. Recommendations are offered on improvement of Ukrainian pension legislation.

Key words: pension relations, survivor's pension, legal procedures, Pension fund of Ukraine.

Вступ. Призначення пенсії – це процес, який відбувається завдяки регламентованим юридичним процедурам, що становлять у своїй сукупності його цілісні стадії. Процедури обслуговують процес реалізації права особи на пенсійне забезпечення в разі втрати годувальника. Вони мають ефективно виконувати свої завдання, захищаючи громадянина від можливих незаконних дій державних органів.

Наявність якісно розроблених юридичних процедур надає певної структурованості в процесі комунікації між територіальними органами Пенсійного фонду України та заявниками. Ці контакти вимагають відповідної системи дій, тобто втілення в життя правових норм відбувається завдяки стандартним і повторюваним діям.

Необхідність певним чином унормувувати порядок призначення пенсій, у тому числі в разі втрати годувальника, свідчить про важливість існування процедурних правовідносин. Підставою їх виникнення є подана особою заява про призначення пенсії разом із відповідними документами. Як зазначала В.К. Субботенко, «сама по собі заява без «необхідних документів» юридичного значення для вирішення питання по суті мати не буде» [1, с. 52].

Факт подання заяви визначає громадянина як ініціативну сторону в цих правовідносинах. У випадку звернення громадянина до органів Пенсійного фонду реалізація суб'єктивного права особи матиме місце. Якщо ж особа не напише заяви для отримання пенсії в разі втрати годувальника, її суб'єктивне право на цей вид пенсії залишиться, проте не буде реалізовано.

Компетентний орган самостійно, без відповідного волевиявлення іншого суб'єкта не може призначити пенсію, тобто необхідна початкова ініціатива заявника, а вже надалі починає виконувати свій обов'язок компетентний орган щодо розгляду поданих документів і прийняття відповідного рішення.

Отже, діяльність територіальних органів Пенсійного фонду щодо встановлення юридичних фактів для призначення пенсії в разі втрати годувальника має процедурний характер. Процедури визначають необхідний юридичний склад, на підставі якого підтверджується наявне суб'єктивне право. Особі призначається конкретний розмір пенсії з чітко визначеним періодом виплати.

Специфікою пенсійних правовідносин в разі втрати годувальника є можливість виділення частки одному із членів сім'ї померлого. Практична значущість досліджуваної проблеми підтверджується поширеністю таких випадків, оскільки доволі часто суб'єктами цього виду пенсійного забезпечення є кілька осіб.

Різні аспекти процедурних правовідносин, пов'язаних із призначенням і виплатою пенсії в разі втрати годувальника, вивчалися багатьма науковцями, зокрема такими як В.С. Андреев, С.І. Астрахан, Н.Б. Болотіна, І.В. Гушчін, Ж.А. Дробот, М.Л. Захаров, Р.І. Іванова, Т.В. Кравчук, О.С. Мачульська, В.Д. Новіков, С.М. Прилипка, І.М. Сирота, Б.І. Сташків, В.К. Субботенко, В.О. Тарасова, Е.Г. Тучкова, Я.М. Фогель, Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Н.О. Якіна та ін. Незважаючи на проведену ними роботу, питання виділення частки пенсії ще залишається недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Мета статті – визначити проблемні моменти, що існують у межах процедурних пенсійних правовідносин, пов'язаних із виділенням частки пенсії в разі втрати годувальника. Необхідно розробити нові підходи до цього виду пенсійного забезпечення, що дасть змогу відреагувати на сучасні виклики, забезпечити максимальну доступність права громадян на пенсію в разі втрати годувальника.

Результати дослідження. Призначення пенсії кільком членам сім'ї померлого годувальника із необхідністю виділення частки пенсії врегульовано нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон № 1058-IV) [2] і Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Порядок), затвердженому Постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. в редакції від 07 липня 2014 р. [3].

Прийняття нової редакції Порядку слід вважати важливим кроком у процесі підвищення ефективності роботи органів Пенсійного фонду України, створенні умов для реалізації права на пенсійне забезпечення. Такий висновок сформульований на підставі аналізу раніше наявного механізму виділення частки пенсії в разі втрати годувальника. Це можна побачити на прикладі однієї із судових справ [4].

У годувальника було троє дітей. Син померлої залишився проживати з батьком. Останній 18 серпня 2008 р. звернувся до управління Пенсійного фонду України в Чаплинському районі Херсонської області із заявою про призначення сину пенсії в разі втрати годувальника. Пенсія почала виплачуватися з 29 квітня 2008 р., тобто з наступного дня після смерті годувальника.

Двоє інших дітей позивач забрав жити до себе та був призначений опікуном дітей. 09 жовтня 2008 р. він звернувся до управління Пенсійного фонду України в Голопристанському районі Херсонської області із заявою про призначення двом дітям пенсії. Пенсія в разі втрати годувальника почала виплачуватися з 01 листопада 2008 р., тобто з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява про виділення частки.

Позивач, не погоджуючись із цим, вважав, що пенсія мала бути призначена з 29 квітня 2008 р. Такий висновок він зробив на підставі п. 3 ч. 1 ст. 45 Закону № 1058-IV, де передбачено призначення пенсії в разі втрати годувальника з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12 місяців з дня смерті годувальника [2]. Позивач посилався й на п. 40 Порядку [5], пояснюючи, що звернувся із заявою про призначення пенсії, а не про виділення її частки.

Представник Пенсійного фонду вказував на необхідність застосування ч. 2 ст. 39 Закону № 1058-IV, у якій передбачено, що на вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, що виплачується окремо. Виділення частки пенсії провадиться з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява про виділення частки пенсії [2]. У цій справі та в низці інших [6; 7] суд відмовляв позивачам у задоволенні їхніх вимог.

На нашу думку, ч. 2 ст. 39 Закону № 1058-IV не повинна була застосовуватися до вказаних судових справ. Її слід застосовувати у випадках, коли пенсія в разі втрати годувальника вже призначена, а через деякий час особа бажає виділити свою частку.

Як уже зазначалося, процедура виділення частки пенсії в разі втрати годувальника набула нових рис після внесення змін до Порядку. На нашу думку, окремі з них видаються доволі прогресивними, але водночас не позбавленими недоліків.

Так, якщо член сім'ї, який звертається із заявою про призначення пенсії, повідомив про наявність інших утриманців, котрі мають право на призначення пенсії, а також їхнє місце проживання, до органу, що призначає пенсію за місцем проживання інших утриманців, невідкладно надсилається повідомлення про право утриманців звернутись із заявою про призначення пенсії. Якщо протягом трьох місяців від дати звернення члена сім'ї документи, необхідні для призначення пенсії іншим утриманцям, не надійшли, орган, що призначає пенсію, приймає рішення про призначення пенсії [3].

Отже, на органи Пенсійного фонду України покладений обов'язок надсилати повідомлення до інших територіальних органів про право осіб на пенсію в разі втрати годувальника. Цей обов'язок пов'язується із наявністю інформації, яку надає заявник. Не виключено, що такі дані не будуть отримані від нього. Навіть більше, заявник скоріше за все не зацікавлений у наданні такої інформації з метою запобігання виплати пенсії в меншому розмірі й пришвидшення процесу розгляду документів.

Залишаються й деякі інші процедурні моменти, на які немає однозначної відповіді та які потребують подальшої ґрунтовної дискусії. Наприклад, як бути, якщо заявник знає про інших утриманців, але не знає точне місце їх проживання? Напевно, що застосування досліджуваного п. 4.4 Порядку стає неможливим не тільки формально, а й практично.

Чи слід покласти на члена сім'ї, який звертається із заявою про призначення пенсії, обов'язок повідомляти про інших утриманців і встановити за його невиконання відповідальність? Однозначно важко сказати. На нашу думку, відповідь має бути скоріше негативною. У цьому питанні шлях санкцій видається безперспективним. Зосередитися треба насамперед на розробці простої та зрозумілої процедури звернення для інших утриманців, і тоді автоматично роль члена сім'ї, який звертається із заявою про призначення пенсії в разі втрати годувальника, не буде перебільшуватися.

Незважаючи на зазначені вище зауваження, у Порядку чітко прослідковується важлива мета – охопити всіх непрацездатних членів сім'ї померлого, допомогти їм у призначенні пенсії ще на початкових етапах. Надання допомоги заявникам є важливою складовою діяльності органів Пенсійного фонду України, її слід розглядати не як бажання працівників, а як їх обов'язок.

Цю тезу підтверджує у своїй ухвалі й Вищий адміністративний суд України, де зазначено, що орган Пенсійного фонду України повинен роз'яснити особі «порядок переходу на інший вид пенсії, надати допомогу в оформленні заяви про призначення пенсії, при цьому вчинити дії щодо витребування з підприємств, установ, організацій необхідних відомостей і врешті-решт розглянути питання про призначення пенсії» [8].

Уперше в Порядку визначений строк у три місяці для звернення інших утриманців. Незрозумілим, щоправда, є обґрунтування вибору саме такого строку. Напевно, у Пенсійному фонді України вважають, що три місяці (насправді трохи більше ніж два, адже потрібен час для того, щоб надіслати повідомлення іншим особам) достатньо для збирання всіх потрібних документів.

Якщо заява про призначення пенсії в разі втрати годувальника іншим утриманцям, які проживають окремо, надійшла після винесення рішення про призначення пенсії, то приймається рішення про перерахунок пенсії у зв'язку зі зміною кількості утриманців і в разі

необхідності здійснюється виділення частки пенсії утриманцю, котрий проживає окремо. Документи, що надійшли пізніше, додаються до пенсійної справи, а рішення про виділення частки пенсії надсилається органу, що призначає пенсію, за місцем проживання (реєстрації) утриманця для оформлення окремої пенсійної справи [3].

Отже, особа, яка проживає окремо, звертаючись до територіального органу Пенсійного фонду України, має подавати обов'язково заяву про призначення пенсії, а за необхідності й заяву про виділення частки пенсії.

Найвний порядок застосування та сам механізм виділення частки пенсії, на нашу думку, частково відповідає принципу рівності. Варто звернути увагу на суперечності, що наразі існують у реалізації права на пенсію таких осіб.

Особа, яка пізніше звертається до державного органу з метою призначення пенсії, потрапляє в гіршу ситуацію, ніж той, хто звертається раніше. Фактично, у неї менше ніж три місяці після звернення іншого члена сім'ї, для того щоб устигнути зібрати всі документи з метою отримання пенсії з дня, що настає за днем смерті годувальника. Це відбувається, незважаючи на п. 3 ч. 1 ст. 45 Закону № 1058-IV, який чітко визначає дату, з якої призначається пенсія в разі втрати годувальника.

Водночас залишаються підстави для застосування ч. 2 ст. 39 цього самого нормативно-правового акта, оскільки виділення частки пенсії є специфікою пенсійного забезпечення в разі втрати годувальника й не може ототожнюватися із призначенням указанного виду пенсійних виплат. Ця неоднозначність повинна бути вирішена в найкоротші терміни.

Як нам видається, на законодавчому рівні потрібно напрацювати більш прозорі правила для подолання зазначеної проблеми. Доречно внести зміни до п. 3 ч. 1 ст. 45 Закону № 1058-IV, врахувавши право всіх членів сім'ї на призначення пенсії в разі втрати годувальника з дня, що настає за днем смерті годувальника, незалежно від уже винесеного рішення про призначення пенсії іншим утриманцем. Враховуючи запропоноване, слід узгодити із Законом № 1058-IV нормативні положення Порядку, сформулювавши чіткішу процедуру виділення частки пенсії в разі втрати годувальника.

Висновки. Комплексний аналіз нормативно-правових актів дав змогу встановити існування проблемних питань щодо виділення частки пенсії в разі втрати годувальника, коли із заявою звертаються члени сім'ї померлого в різний час, але протягом 12 місяців із дня смерті годувальника. Пропонується викласти п. 3 ч. 1 ст. 45 Закону № 1058-IV в такій редакції: «Пенсія в разі втрати годувальника призначається з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12 місяців із дня смерті годувальника. Пенсія кожному членові сім'ї, що має право на пенсію в разі втрати годувальника, призначається протягом 12 місяців із дня смерті годувальника, незалежно від уже винесеного рішення про призначення пенсії іншим членам сім'ї». Відповідні зміни слід унести й до Порядку. Перспективним напрямом дослідження, на нашу думку, є подальше вивчення інших особливостей процедурних пенсійних правовідносин, пов'язаних із призначенням і виплатою пенсії в разі втрати годувальника.

Список використаних джерел:

1. Субботенко В.К. Процедурные правоотношения в социальном обеспечении / В.К. Субботенко. – Томск : Издательство ТГУ, 1980. – 198 с.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 356.
3. Про внесення змін до Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про державне загальнообов'язкове пенсійне страхування» : Постанова правління Пенсійного фонду України від 07.07.2014 р. № 13-1 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 67. – Ст. 1873.
4. Постанова Голопристанського районного суду України від 14.05.2009 р. у справі № 2-а-513/09 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4353186>.

5. Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про державне загальнообов'язкове пенсійне страхування», затверджений Постановою Правління Пенсійного фонду України від 25.11.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3383.

6. Постанова Деснянського районного суду м. Чернігова від 09.11.2007 р. у справі № 2-а-429/07 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4339401>.

7. Постанова Петрівського районного суду Кіровоградської області від 25.02.2011 р. у справі № 2-а-159/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14185290>.

8. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 29.07.2009 р. у справі № К-17028/08 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4541006>.

РОЗУМНИЙ М. О.,
здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.15:349.6

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЕКЛЕКТИЧНИХ ДОКТРИН У ЛІСОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті розглянуто особливості еклектичної доктрини й запропоновано критерій, за допомогою якого виявляється відповідність положень нормативно-правового акта цій доктрині. Досліджено історичний досвід використання в лісовому законодавстві еклектичних доктрин, побудованих на принципі поєднання різнорідних положень, і їх відображення в Лісовому Статуті Великого князівства Литовського 1657 р., Австрійському законі про ліси 1852 р., Імперському Положенні 1888 р., законодавстві УНР та УРСР, що діяло у 20-х роках минулого століття.

Ключові слова: еклектична доктрина, лісове законодавство, державна власність на ліси, нормативно-правовий акт, доктринальне тлумачення.

В статье рассмотрены особенности эклектической доктрины и предложен критерий, с помощью которого выявляется соответствие положений нормативно-правового акта этой доктрине. Исследованы исторический опыт использования в лесном законодательстве эклектичных доктрин, построенных на принципе сочетания разнородных положений, и их отражение в Лесном Уставе Великого княжества Литовского 1657 г., Австрийском законе о лесах 1852 г., Имперском Положении 1888 г., законодательстве УНР и УССР, что действовало в 20-е годы прошлого века.

Ключевые слова: эклектичная доктрина, лесное законодательство, государственная собственность на леса, нормативно-правовой акт, доктринальное толкование.

